

Підберезних І.Є.*

ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА ТА ДИПЛОМАТІЯ США НА ДАЛЕКОМУ СХОДІ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ: ХАРАКТЕРИСТИКА ДОМІНУЮЧИХ НАПРЯМКІВ

З'ясовано чинники трансформації системи міжнародних відносин на Далекому Сході та проаналізовано еволюційні перспективи американського глобального лідерства.

Ключові слова: глобалізація, Далекий Схід, дипломатичні відносини, зовнішня політика, США.

Выяснены факторы трансформации системы международных отношений на Дальнем Востоке и проанализированы эволюционные перспективы американского глобального лидерства.

Ключевые слова: глобализация, Дальний Восток, дипломатические отношения, внешняя политика, США.

The author makes a study of the factors of the international relations system transformation on the Far East and the evolutionary prospects of American (U.S.) global leadership.

Key words: globalization, Far East, diplomatic relations, foreign policy, USA.

На межі третього тисячоліття на місце постіндустріальної приходить неекономічна (етноекономічна) модель розвитку. Стає можливою не тільки територіальна, а й глобальна консолідація нації, яка об'єднує діаспору по всьому світу. Глобалізація посилює вплив зовнішніх факторів розвитку. Особливо підпадають під зовнішній вплив держави перехідної економіки. В умовах відкритості високорозвинені країни без перепон проникають на ринок малорозвинених країн, розвиваючи місцеву промисловість і експортуючи чужі соціокультурні цінності.

Мета та завдання статті полягають у визначенні основних еволюційних перспектив американського глобального лідерства на Далекому Сході.

Слід відзначити, що глобалізація (від англ. – світовий, всесвітній) – це загальноцивілізаційний процес, який здійснює вагомий вплив на політичні та інші сфери людського буття. Вищеназваний термін у 60-х роках ХХ ст. запровадили в науку відомі теоретики Римського клубу Е. Ласло, Д. Медоуз, М. Мисарович, А. Леччет та ін. [1, с. 45].

ХХ ст. по праву називають американським. Сполучені Штати Америки стрімко ввійшли на початку століття до числа світових лідерів і з розпадом СРСР залишились єдиною наддержавою. Політична, економічна і військова могутність країни, розташованої у Західній півкулі, дозволяє говорити про геополітичне розташування, в радіусі якого опинився весь світ.

* кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії Чорноморського державного університету ім. Петра Могили

На рубежі XXI ст. Сполучені Штати Америки виграли економічне змагання із Західною Європою та Японією. Економіка країни стала однією з конкурентоспроможних у світі, а державний бюджет бездефіцитним. Сполучені Штати Америки – країна західно-європейської цивілізації, країна емігрантів, що утворюють маргінальні субкультури з високою енергетикою, діловою активністю. Країна емігрантів, яка досягла високого рівня життя, залишається привабливою для іноземців, які прагнуть жити в США з економічних мотивів. Америка випереджає світ конкурентів у сфері високих технологій і є світовим лідером у галузі інформаційних технологій.

Військово-промисловий комплекс США забезпечує не тільки внутрішні потреби, але й понад 50 відсотків світового експорту зброї. Основна воєнна доктрина США – максимально мобільна, оснащена сучасною зброєю, професійна армія. Чисельність збройних сил США скоротилася за період 1970-1998 рр. з 3,1 млн. до 1,4 млн. осіб.

Одним із світових центрів економічної могутності стає Азіатсько-Тихоокеанський регіон. Серед провідних індустріально розвинених країн виокремлюється Японія, Китай, Південна Корея, Тайвань, Сінгапур, Австралія і Нова Зеландія. В Азіатсько-Тихоокеанському регіоні сформувався один із світових фінансових центрів, де концентрується значний інвестиційний і фінансовий капітал.

Російський дослідник Уткін А.І. зазначає, що друге народження глобалізації почалося в кінці 1970-х років на основі неймовірної революції у вдосконаленні засобів доставки глобального радіусу дії, в інформатиці, телекомунікаціях. За останні тридцять років реактивна авіація зблизила всі континенти, а могутність загального числа комп'ютерів подвоюється в середньому протягом вісімнадцяти місяців. Обсяг інформації на кожному квадратному сантиметрі дисків збільшувався в середньому щорічно на 60% [2, с. 40].

На початок XXI ст. вироблена угода про інформаційні технології, укладені численні угоди про телекомунікації та фінансові послуги, досягнуті угоди, що послужили основою для створення Світової організації торгівлі (і про вжиття таких, перш за які відстояли від регламентованого взаємообміну країн, як Китай). Головне – стратегією багатьох країн, починаючи з гіганту США, стало зняття бар'єрів на шляху переміщення капіталу та торговельних потоків. Цілий ряд країн Далекого Сходу («азіатські тигри» та ін.) показали несподівану здатність ефективного поєднання, взаємодії високої технології з відносно дешевою робочою силою, що вело до швидкого економічного зростання в умовах полегшеного взаємообміну. В економічному сенсі поряд з Північною Атлантикою встала як Південно-Східна Азія, так і Далекосхідний регіон.

На наш погляд, якщо на першому етапі глобалізації опорою її була Британська імперія – її промислова база, фінанси та військово-морський флот, – то сьогодні за процесом глобалізації стоять Сполучені Штати Америки. Інтеграція Європи, в свою чергу дала стимул створення Північноамериканської зони вільної торгівлі (НАФТА) та організації Азіатсько-Тихоокеанської економічної кооперації. В 1994 р. США домовилися про створення між країнами – членами Азіатсько-Тихоокеанської Економічної Асоціації зони вільної торгівлі до 2010 року, а до 2020-го року – між усіма країнами регіону, підкреслюючи, що глобалізація – це процес, який визначається ринковими, а не державними силами.

Курс на політику глобалізації на Далекому Сході, як і належить, визначали президенти та високопосадовці США. З приходом до влади в 1981 р. адміністрації Р. Рейгана увага Вашингтона до Далекосхідного регіону ще більше зросла. Президент Рейган заявив: «Однією з основних цілей нашої адміністрації є переорієнтація державної політики на Тихоокеанський регіон і зміцнення зв'язків з країнами цього району» [3, р. 197]. Роз'яснюючи причини особливої уваги до Далекосхідного регіону, держсекретар Дж. Шульц у

березні 1983 р. зазначав: «Ніщо не підкреслює безпосередніх інтересів США в цьому районі більше, ніж два простих факти. Сьогодні обсяг нашої торгівлі з країнами Азіатсько-Тихоокеанського регіону перевищує обсяг нашої торгівлі з будь-яким іншим районом світу. За останні сорок років ми вели на Тихому океані три війни» [4, р. 151].

Адміністрація Рейгана не могла не враховувати, що країни АСЕАН відрізняються досить високими темпами економічного розвитку, складовими 6-8%, є сферою порівняно широкого проникнення транснаціональних корпорацій, беруть активну участь у міжнародному поділі праці [5, с. 40].

Беручи до уваги те, що країни АСЕАН розташовані в стратегічно важливому районі світу, Вашингтон у 80-ті роки значно посилив спроби використати Асоціацію у власних військово-політичних і економічних інтересах. Значимість АСЕАН для США ще більше зросла у зв'язку з висуванням адміністрацією Рейгана концепції «неоглобалізму», що передбачала всяляку протидію, перш за все, Рядянському Союзу.

Підкреслимо, що домінуючими напрямками в умовах глобалізації США на Далекому Сході можна визначити співробітництво США з Китаєм та Японією.

У лютому 1972 році президент США Річард Ніксон з офіційним візитом відвідав Китай. У ході візиту було опубліковано «Китайсько – американське сумісне комюніке» («Шанхайське комюніке»), що свідчило про закінчення взаємного ігнорування протягом більш ніж 20 років. 16 грудня 1978 року Китай і США опублікували «Сумісне комюніке про встановлення дипломатичних відносин між КНР і США». 1 січня 1979 року були встановлені двосторонні дипломатичні відносини на рівні послів. 17 серпня 1982 року було опубліковано «Комюніке 17 серпня», в якому США розробили умови поетапного і остаточного вирішення проблеми з продажу зброї Тайваню.

У січні 1984 року прем'єр-міністр КНР Чжао Цзянь здійснив візит до США. У квітні того ж року до Китаю з відповідним візитом приїхав президент США Рональд Рейган. У липні 1985 році голова КНР Лі Сяньнянь також відправився до США [6, с. 274].

У 1990 р. американськими конгресменами було визначено, що для США важливими стратегічними завданнями на Далекому Сході є: не допустити, щоб будь-яка країна або група країн встановила політичний і військовий контроль у регіоні; забезпечити США політичний та економічний доступ до цього регіону світу; гарантувати безпеку друзям і американським союзникам і сприяти збільшенню кількості демократичних держав.

Безумовно, зрушення, що відбувалися у глобальній та регіональній системах міжнародних відносин, дієвим чином вплинули на характер та зміст відносин у стратегічному трикутнику США – КНР – СРСР.

Китайські політологи, зокрема, співробітник Інституту міжнародних відносин (м. Шанхай) Чжао Хуашен, оцінюючи якісні зміни, що відбувались у межах трикутника, зазначали, що американський чинник у радянсько-китайських відносинах у нових світових умовах змінив своє наповнення, і якщо раніше був пов'язаний із геополітикою і замикався на суперництві між СРСР, США і КНР, то на сучасному етапі став розглядатись у Китаї крізь призму глобалізації, поступово перетворюючись в елемент взаємодії. Разом з тим відносно окремих аспектів взаємовідносин трьох країн цей фактор використання однієї з них як своєрідного важеля для досягнення конкретних політичних цілей зберігав свою значущість як і на попередньому етапі. Професор коледжу Хантера, науковий співробітник Інституту Гаррімана Колумбійського університету Д. Загорія, характеризує стан стабільності далекосхідної структури безпеки у другій половині 1980-х рр., зазначав: «Усі «не комуністичні» країни Азії і Китай продовжують розглядати військово-морську могутність США як необхідну протизвагу сухопутному потенціалу СРСР і вій-

ськовій могутності інших регіональних держав, які відносяться до розряду потенційно великих» [7, с. 121].

У 1991 р. була проголошена «Стратегія національної безпеки США» (СНБ), в якій президент Дж. Буш старший заявив: «Ми вступаємо в нову еру. Американська оборонна стратегія й військова структура можуть і повинні змінитися... У зв'язку з сучасними вимогами і поліпшенням міжнародних відносин ми повинні переосмислити наші пріоритети та адаптувати наші обороноздатні можливості до нових стратегічних умов». Стосовно американсько-китайських відносин у СНБ підкреслювалось, що: «Консультації та контакти – це найкращий засіб захистити американські інтереси та запобігти ізоляції Китаю і навіть можливо впливати на зміну режиму в Китаї» [8, р. 28–29].

У 2000 році Китай і США продовжили укріплювати співпрацю в різних сферах. 15-го грудня того ж року конгрес парламенту США ухвалив рішення про надання грошової компенсації Китаю у розмірі 28 мільйонів доларів США за збитки, які були нанесені в ході руйнування посольства Китаю в Югославії.

У 2002 році, хоча у двосторонніх відносинах Китаю і США й були деякі суперечності, проте в цілому спостерігалася позитивна тенденція розвитку ділових взаємин. З 21-го по 22-ге лютого, на запрошення голови КНР Цзян Цземіня, президент США Джордж Буш здійснив робочий візит до Китаю. У свою чергу в жовтні того ж року, на запрошення Джорджа Буша, Цзян Цземінь відвідав США. Під час візиту Цзян Цземінь підкреслив важливість вірного шляху вирішення тайванського питання для розвитку відносин між Китаєм і США. У свою чергу Буш заявив, що уряд США виступає за політику «єдиного Китаю» і ретельно дотримуватиметься принципів, що містяться в трьох підписаних китайсько-американських комюніке [9, р. 110–111].

На думку американських аналітиків, сучасні претензії Китаю на визначальну роль в регіоні і отримання статусу світової держави найближчим часом зменшаться. Справа в тому, що найбільші інвестиції в економіку КНР роблять не американці, західні європейці і навіть не японці, а Тайвань, а також хуацяо – етнічні китайці, що проживають за кордоном (діаспора). Загальна вартість 500 провідних підприємств у Південно-Східній Азії, що належать хуацяо, складає близько 540 млрд. дол.

При збереженні нинішніх темпів економічного розвитку (найвищих у світі), КНР може перетворитися перш за все на глобальну військову державу. Динамічна китайська економіка дозволить направляти значну частину внутрішнього валового продукту на модернізацію збройних сил і, в першу чергу, на вдосконалення та розвиток стратегічного ракетно-ядерного потенціалу. Безумовно, нарощування озброєння КНР змусить сусідню Японію зайнятися тим же, оскільки політичні лідери Країни сходячого сонця знають про сильні антияпонські настрої пересічних китайців, які зберігають пам'ять про ті звірства, що скоїли японські солдати в Піднебесній у роки окупації.

Для 80-х років ХХ століття характерне прагнення США затвердити себе по всьому світу. Ця глобальна ідея передбачала готовність до створення нових – позаєвропейським блокових об'єднань, першим з яких повинен був стати «тихоокеанський союз». У центрі такого союзу неминуче була б Японія, що має економіку, яка за значимістю займала друге місце у світі, і могутній військовий потенціал. Під час візиту до Японії в листопаді 1983 р. Президент Рейган заявив: «Великому Тихоокеанському басейну, з його потенціалом зростання і розвитку, належить майбутнє». А під час зустрічі з прем'єром Судзукі ще в травні 1981 р. Рейган охарактеризував Японію як «розуміючого й відданого союзника», якого пов'язують з США «міцні зв'язки, побудовані на принципах гармонійних відносин» [10, с. 112].

Адміністрація Р. Рейгана виявила бажання бачити солідарну Японію більш потужною державою у світовій політиці. Вашингтон продовжував тиск на Японію з метою її подальшого переозброєння. У сенаті США все частіше лунали голоси, що японці змушують американських платників податків платити за свою оборону. Обговоренню піддалася та обставина, що США витрачають на військові потреби 7% свого ВВП, а Японія лише 1%.

Вашингтон наприкінці ХХ ст. намагався створити, а в ХХІ ст., напевно, продовжить формування потрійного союзу: США – Китай – Японія. Зусилля цього союзу будуть, безумовно, спрямовані насамперед проти Росії, у якої «надто велика територія». Заради створення такого трикутника американці готові навіть відмовитися від післявоєнної доктрини: «Японія – непотоплюваний авіаносець Америки», від того, що Країна сходячого сонця – «головний військовий партнер Америки в Азії», так як це може ускладнити шлях до досягнення стратегічної згоди з Китаєм і негативно позначитися на спробах Америки зміцнити стабільність на Далекому Сході.

Роль і місце США в сучасних міжнародних відносинах та світовій політиці – предмет особливих суперечок як в середині країни, так за її межами. В Азіатсько–Тихоокеанському регіоні США будуть намагатися вдосконалити американсько–японський альянс в області безпеки. Як для США, так і для Китаю, підвищується важливість відносин з Японією. Японія для США – важливий союзник – відносини між цими країнами в останні часи стали більш міцнішими, але Японія непокоїться тим, що США можуть прийняти позицію Китаю в АТР, яка співпадає з їх відповідальною роллю у цьому регіоні.

Загальновідомо, що значення Далекого Сходу для США визначається, перш за все, військово–політичними і торговельно–економічними факторами. Це найбільш густонаселений і динамічно розвиваючий регіон світу, який у перспективі може стати головним економічним центром. Вже зараз на нього припадає більша частина зовнішньої торгівлі США, основні партнери і конкуренти, в якій залишаються Японія і Китай.

У військово–стратегічному відношенні мова йде про нестабільний, достатньо швидко мілітаризуючий регіон з наявним суперництвом окремих потужних регіональних країн з відсутністю в ньому загальної структури колективної безпеки на зразок НАТО [11, с. 223].

Зараз американські союзники – члени АСЕАН мають можливість проводити досить незалежну політику, орієнтуючись на свої національні інтереси та інтереси Далекосхідного регіону, найчастіше взагалі не торкаючись глобальної світової політики, що проводиться США. Тим самим робиться спроба створити нову систему взаємин у регіоні, в якій США буде відводитися далеко не першорядна роль.

На противагу цій тенденції виступає позиція Японії та Австралії. Вони продовжують повністю покладатися на американський захист. Тим самим Японія і Австралія сприяють збереженню системи панування США в тому вигляді, в якому вона існувала в роки холодної війни, і переносять її без змін у систему нових відносин в Азії. Ця відданість особливо важлива для США в ситуації, коли вони претендують на роль творця нових міжнародних відносин.

Гарантією збереження трансцендентності основних рис біполярної структури міжнародних відносин у системі, що формується, є здатність США протидіяти створенню на Далекому Сході регіонального інтеграційного співтовариства за участю Японії, КНР, країн АСЕАН у формі «зони вільної торгівлі» з механізмами преференцій для товарних й інвестиційних потоків. Фінансова криза 1997 – 1998 рр. й американська політика, що здійснювалась як безпосередньо, так і через контрольовані США міжнародні фінансові інститути, призупинили реалізацію Японією проекту створення на регіональному рівні

зони валютно-фінансової стабільності і підсилили в цілому американську економічну присутність у регіоні. Разом з високим ступенем залежності регіональних економік від американського ринку імовірність кардинальної зміни в динаміці регіональних інтеграційних процесів залишається на середньострокову перспективу досить низькою. На відміну від Європи, яка все більше перетворюється в закриті фінансово-економічне угруповання, уряд Японії є власником значних обсягів боргових зобов'язань деномінованих у доларах США, маючи таким чином у своєму розпорядженні певні засоби впливу на політику уряду США у валютно-фінансовій сфері. Разом з тим ця обставина говорить про політичний вибір Японії не на користь регіоналізації далекосхідного центра сили.

Необхідною передумовою продовження системного домінування Сполучених Штатів Америки є не лише їх здатність використовувати дію механізмів ринку для утвердження своєї глобальної переваги у виробництві продуктів і послуг, але також і розширення структурного проникнення й домінування на ринках центральної зони світової економіки й збереження контролю за міжнародним розподілом праці. Разом з тим, саме в цих аспектах спостерігається найбільш активна протидія з боку і Японії, й Західної Європи. Симптоматичним у цьому зв'язку є періодичні труднощі і конфлікти, що виникають із самого початку функціонування Всесвітньої організації торгівлі. Ще одним важливим напрямком конфліктних відносин стали питання стандартів корпоративного керування і можливості для іноземного капіталу силовими методами здобувати національні компанії.

Таким чином, підсумовуючи можна стверджувати, що наприкінці ХХ на початку ХХІ ст. зовнішня політика США на Далекому Сході в цілому орієнтується на подальшу глобалізацію. США активно співпрацюють з політико-економічними лідерами цього регіону – Китаєм та Японією. Головною метою такого «потрійного союзу» залишається протистояння Російській Федерації. На думку авторки, це протистояння базується не тільки на економічній конкуренції, але й на територіальних міркуваннях. Японія, охоплюючи велику кількість островів, є більш технологічно розвиненою країною, ніж Росія, але США, Японія та Росія є більш розвинутішими країнами, ніж, наприклад, Китай.

Процес глобалізації фактично проходить під контролем США шляхом залучення до світових ринків провідних країн Далекого Сходу. Сполучені Штати намагаються зберегти своє світове лідерство, яке підтверджується утриманням цінності національної валюти та іншими чинниками. Використовуючи наслідки фінансових криз, США паралізують діяльність країн Далекосхідного регіону, які намагаються протидіяти існуючій структурі міжнародних відносин.

Список використаних джерел

1. Кудряченко А.І. Геополітика / А.І. Кудряченко. – К.: МАУП, 2004. – 296 с.
2. Уткин А.И. Мировой порядок ХХІ в. / А.И. Уткин. – М.: Изд-во Эксмо, 2002. – 512 с.
3. Reagan R. Ronald Reagan Talks to America / R. Reagan. – Wash.: Old Greenwich, 1983. – 204 p.
4. Department of defense Anthorization Appropriations for Fy 1984. – Wash.: US Senate, 1983. – February 1. – P. 147–158.
5. Кутовая Е.А., Бочков Л.Л. Политика США в Юго-Восточной Азии / Е.А. Кутовая, Л.Л. Бочков. – М.: Изд-во МГУ, 1990. – 126 с.
6. Место Китая в глобальной политике США. – М.: Наука, 1987. – 359 с.
7. Шевчук О.В. Китай між США та Росією: геостратегічні відносини / О.В. Шевчук. – Миколаїв: ТОВ: Фірма Іліон, 2008. – 448 с.

8. Hunter R.E. Starting at Zero: U.S. Foreign Policy for the 1990 s / R.E. Hunter || The Washington Quarterly. – Winter 1992. – Vol. IS. - №1. – P. 27-42.
9. Waller stein I. The Decline of American Power: The US in Chaotic World. – New York. – London: New York Press, 2003. – 324 p.
10. Богомолов А.О. Тихоокеанская стратегия США и АСЕАН / А.О. Богомолов. – М.: Наука, 1989. – 172 с.
11. Пронь С.В. Японія – США – Росія: співробітництво в Азіатсько–Тихоокеанському регіоні. 1951–2007 / С.В. Пронь.– Миколаїв: Вид–во МДГУ ім. П. Могили, 2008. – 296 с.